

Kelemen Zoltán: Reggel

A könyv habfehér borítójú, egy felfelé szálló madár, melynek feje és csőre tán a naphoz ér (Plugor Sándor rajza, tőle valók a belső illusztrációk is), a „Reggel” cím – mindez óhatatlanul áttételes értelmezést kínál. S aki már olvasott valamely folyóiratban Kelemen Zoltántól verset, tudhatja, a szerző újabban jelentkező költő. S ez az ismeret a „Reggel” szimbolikusságát máris a költői-emberi kezdés, a bemutatkozás és megmutatkozás attitűdjéhez vezeti. S aki elkezd olvasni a kis verseskönyvet bevezető, előszónak is tekinthető (címtelen), mondhatni: szabadverset, maga is meggyőződhet az imént mondott jelképeségről: „Belép a régi tűzfalak sarkából az esőáztatta föld istenének odavetett biztató szemsugár villanása közben, melyből a benne rejlő lehetőségek új és új változatai fordulnak ki mosolyogva [...] tudatában lévén a meghatározott lehetőségeknek, ismeretei által korlátozott teremtőerejének, mely madarak röptével harmonizál, még tudatában van jelenlétének, de nagyon igyekszik, míg itt ül a bölcs emberek között, hogy ne rontsa el játékukat és a központozást [...]” (7).

Harminchárom vers van négy csoportban; Biblia, Reggel, Levelek, Hamu – ezek a csoportcímek. „Megteltődött az én lelkem Uram / Miként a parttalan palástú tenger / Könnyeim sirályok / Röptük öröm / A végtelen csendesség felett” (Zsoltár, 24) – olvashatjuk az alaphelyzet pontos meghatározását, amely magyarázata a „Szeretném magam megmutatni” (nemcsak Ady Endrére jellemző) poétai vágynak. Pedig nincs oly idő és oly élet a fiatal költő körül, mely sok jót válthatna ki: „Sirályodúkból színes tévék / Fesztivál a rohadó kenyérnek / Kivert fogak és álmok / A próféták beinjekciózták magukat / [...] / Kalapos félisteneink semmit sem láttak” (Századvég, 11). Ebben a helyzetben, ebben a világban az apró értékeket igyekeznek megtalálni a költő: „illés és ézsaiás ül a rét felett / ézsaiás hegedül illés pásztorsípján fűz bele / lágyabb dallamokat” (Biblia, 14); „A lepkék csapatostul fekszenek a földön téli álmat alszanak és tavasszal fűként feltámadnak” (Egy megfagyott pillangóhoz miután vidékről hazatértünk, 15); „lám eljöttek hozzám bebújták mókusnak tölgyfalevelnek tócsának rádióhullámnak” (Jácint, 10). Ugyanakkor: „a világ ahová érkeztem barátságos a pénzemért / itt mindent megkapok lágy / zene szól hogy mást ne mondjak” (Levél, 26). A barátságos világ azonban csak a dolgoknak valaminő felszíne: „Fizetett álmok / Harcolnak helyettünk / És a fogkeféd is / A reklám előírásai szerint működik” (Éjszaka, 38).

Aligha tévedünk, ha a barátságos (?) világ mélyszerkezetének megtalálása itt a költői kutatás tárgya. Ezért sétál együtt az egyik versben Raffaello Szókratésszal (Reggel, 41), ezért lesz „tök részeg” a halál angyala (Ősz, 42), ezért hallgatja a „szél / Sárga dallamait” (Film II., 55) a költői én, s ezért van egy lehetséges világ képtömege az olvasó elé tárva (pl. a Film II. című versben). Ennek a látomásban létező világnak ugyanakkor nem barátságos a rajza, a felszínének sem az. Romlás- és rendnélküliség van mindenütt, itt az emberek csak „Ülnek a tévé előtt és szavaznak és isszák a teát” (Film II., 54), s eközben a „Különbejárati Végítélet” (ua. 53) munkálkodik. Szerencsére a költő – mintegy akarata, szándéka ellenére – a talán tudatosan a romlást vizionáló alkotómódszere ellenére is a létben, az emberi-költői-férfiúi tartásban lel fogódzót: „én vagyok a lábad között / én lélegzek a hajadban / engem láttál a patakban / én vagyok ami szétárad” (Öregség, 56). E biztospont-keresésben nem kevés a paradoxon, az iménti szövegmetset például némileg ellentétben van az *Öregség* verscímmel mint háttérismerettel. Hasonlóképpen paradoxon van a Hamu címűben is, a fokozással fölépített

versmenet – hamuból ruhát, világot, önmagunkat csinálni, teremteni megalkotni – a végén visszafordul. Hiába a tudás arról, hogy „ami egyszer már elégett az megegyszer nem ég el” (72), ezt az igazoló-magyarázó kijelentést a versbefejezés kérdéssé teszi. (Vö. Büky László: A versbefejezés grammatikájához. In: A magyar vers. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest. 1985. 67–70.)

Kérdést a verseskönyv címlapja is hordoz, a nap felé szárnyaló madár nem ég-e el, ha közel jut a célhoz. A versírás szintén ilyen röptű szárnyalás, hiába a múlt, a jelen, a „Reggel”, a „Hamu”, a versírónak magának kell röptét irányítania, s a repülés célját kitűznie. „Lélegzet, lélek a tűzözönben mely látomás” (Film II., 52) – itt tart Kelemen Zoltán, s a látomáslírával nem kevés rokonságot mutató költeményei ígéretesek: megtisztít és teremt a tűz, amelynek közelébe és közegébe merészkedik, de – mondanunk sem kell – megfelelő lelki tartás híján pusztíthat is.

A verseket a keresetlenség stílusereje jellemzi, nyelvhasználatban is, verselésben is meglehetősen természetes a lírai szövet. S többnyire képalkotásban is ilyen. Ritkán üt át a versszöveten egy-egy lírai közhely foltja (*éhes aggyal szégyenkezve*, 8; *agyunk rejtett zugai*, 27), nemigen rántja görcsbe a kifejezésmódot képzavar (ám: *örülhetünk a kékes füstnek, ami agyunk rejtett zugaiból száll a koraestében*, 27; *A gabonarakományok szakállában is lehetne élni*, 48; *A lepkeké [...] tavasszal fűként feltámadnak*, 15). Néhány helyen az igénytelenebb köznyelv jellemzőiből indokolatlan beszűrődést találunk (*lélegzek; füstnek, ami*). Nem szerencsés a sajtónyelvi, illetőleg hivatali vagy tudományos nyelvbeli feszített mondatszerkezetek stíluszerep nélküli használata sem (*Belép a régi tűzfalak sarkából az esőáztatta föld istenének odavetett biztató szemcsugár villanása közben*, i. h.). Ugyanakkor a mai magyar köznyelvi elemeiből nagyon szerencsés szerepű fordulatokat, képépítményeket is találhatunk (*Kibelezett autók a lakásokban; a fogkeféj is A reklám előírása szerint működik; sokcsatornás színes tavasz*). Hatásosan nyitja és zárja az Amikor című verset köznyelvi töltelék-összefüggésekkel: „Szóval tudod amikor a hó így / Keveredik a sárral”, és: „Szóval ilyenkor hiányzol igazán” (74). Egyébként a szó-kincs kevéssé jelez a mai életéről, jóllehet, némely e vonatkozású elem nem is egyszer fordul elő (*autógumi*: 7, 48; *autó*: 26; (*színes*) *tévé*: 29, 51; *kibelezett autó*: 35 é. i. t.), sokkal több a természethez, a tájhoz fűződő szó és szókép. Ezekben és ezek (*feketerigó* 59, *hattyú* 7, *holló* 28, *mókus* 19, *pillangó* 15, *sas* 24, *sirály* 74, *varjú* 7, 29, 34, 48) mellett feltűnő a sok madár és maga a *madár* szó (20, 24, 34, 49 stb.). A madarak kapcsán ismét emlékeztetnünk kell Plugor Sándor madár-vonalrajzaira, melyek önértékük mellett és azzal együtt belesimulnak a kötetbe mint lírába. Még különböző fákat, virágokat, növényeket (*alma, szilva, kender, eper, paradicsom, retek, hagyma, répa, búza*) ismerhetünk föl a magyar tájból. Fölsejlik a Dunántúl: „utaztunk egyik kisvárosból a másikba melyek a / Poros dombok között húzódtak meg [...]” (50). Még a léghajón utazó költő én is kapcsolódik valamiképpen e magyar élethez: „Ejtőernyőinken hímzett népi motívumok” (Repülés, 23). S ha már a szavaknál tartunk: néhány szerep nélkülinek látszó egybeírás (*esőáztatta, Rámzuhannak, motorosrendőr*) és a szokásostól eltérő írásmód (*biztató, dicsérve*), valamint szó- és szó szerkezet-alak (*lélegzek; Fesztivál a rohadó kenyérnek*) szintén található. Zolnai Béla kifejezésével szöveg: a látható nyelvre is fogékony olvasó nem találván az effélékre belső vagy külső indoklást, kénytelen pongyolásra gyanakodni. Némelykor a képalkotásban is van, például a „sáladba kap a sárga szél” álszinesztézia és a rá néhány sorral következő „a szél / Sárga dallama” szinesztézia egymás hírértékét rontják. (Vö. Fónagy Iván: hírérték. In: VirLex. 4, 491–502.) A képek túlnyomó része azonban eredeti és jó szerkezetű, azaz, a szavak

képzettársítási lehetőségeit és társulási valenciáját egységes szemléletben kezeli, példa lehet: „Kvarc szemű halacskáim merre futtok / Befagytak tükreink pedig sebes sodrásuk még a pillantások” (52). Különösen a rövidebb versekben érvényesül a szerző jó szövegalkotó képessége. A Tea című vers mindössze ennyi: „Két hintaszék / Ringatózik a fa alatt / Őlükben gőzölgő csésze” (63). A szövegnyelvészet sokat bíbelődik az összekapcsolt szövegmondatok egymásra vonatkoztatásából születő jelentésekkel és a kognitivitással, amelyeket egy közös nevező, egy közös háttértartalom irányít. Nos: a Tea – és nem egy társa: Mese, Hűvös füst, Öregség – a közös háttértartalomra néha metonimikusan, néha a verscím sugalló jelentésével épül versszöveggé, s ennél fogva eleve bizonyos szemantikai és értelmezési műveletet kíván, amely művelet a befogadóra, az olvasóra bízatik. S ezáltal a közbeszéd versbeszédé válik.

A versbeszédnek mint eljárásnak az ismerete önmagában nem biztosíték arra, hogy líra szülessék. Kelemen Zoltán kötetének egészében azonban benne van ennek lehetősége, ha önmaga számára is mércének és a lerakandó alapok egy részének tekinti. (Szeged, 1995.)

Büky László